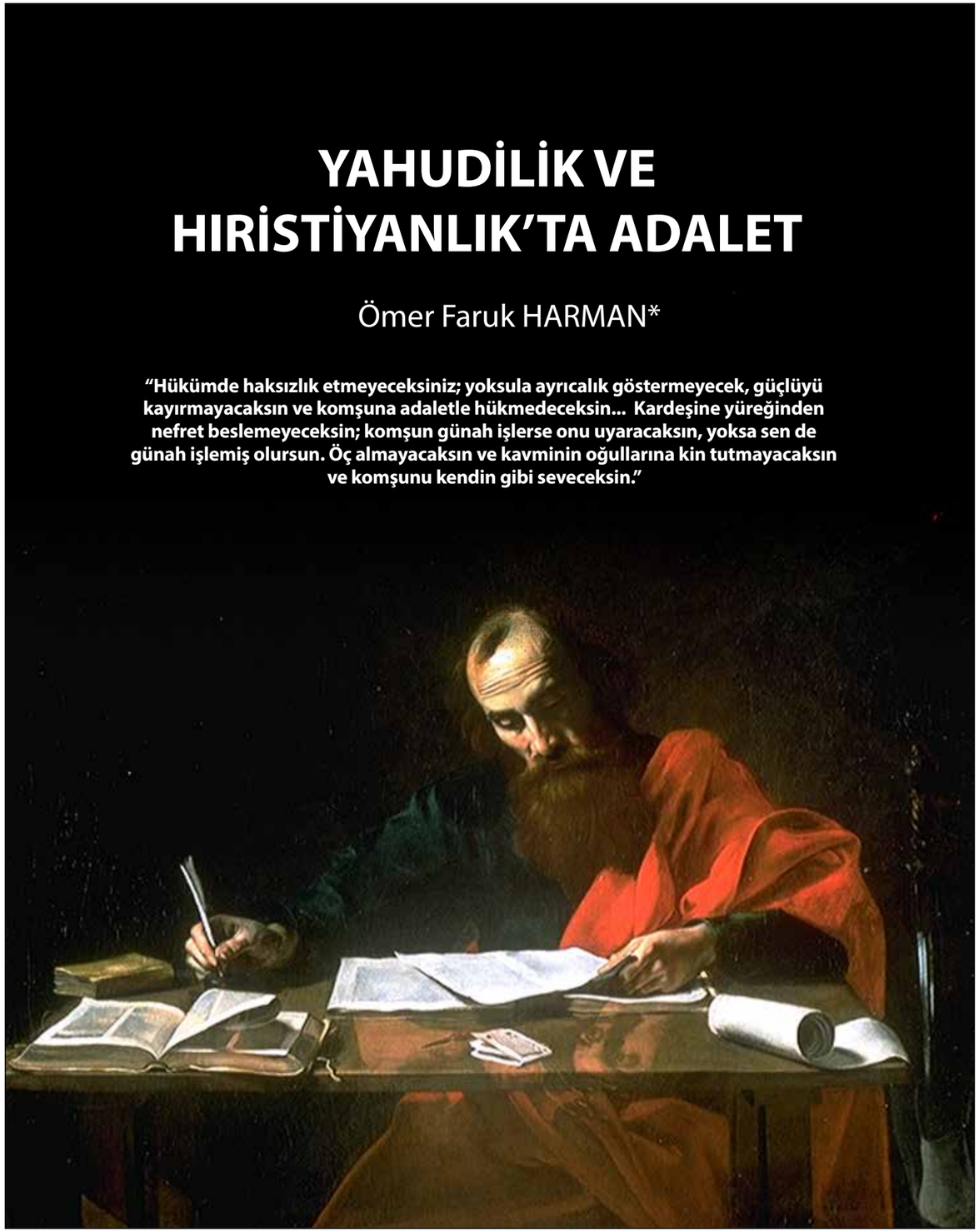
Saint Paul mektubunu yazıyor, Blaffer Vakfı Koleksiyonu, Hauston, Teksas.

YAHUDİLİK VE HIRİSTİYANLIK'TA ADALET

Ömer Faruk HARMAN*

"Hükümde haksızlık etmeyeceksiniz; yoksula ayrıcalık göstermeyecek, güçlüyü kayırmayacaksın ve komşuna adaletle hükmedeceksin... Kardeşine yüreğinden nefret beslemeyeceksin; komşun günah işlerse onu uyaracaksın, yoksa sen de günah işlemiş olursun. Öç almayacaksın ve kavminin oğullarına kin tutmayacaksın ve komşunu kendin gibi seveceksin."

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

□Adalet, sözlükte hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme olarak tanımlanmaktadır.[1]

Adalet kavramı öncelikle hukukî bir durumu çağrıştırmakta ve temelde hukuk kurallarına uygunluğu içermektedir. Davaların görüldüğü mekânlar adalet sarayı diye adlandırılmakta ve hâkimler, kanuna veya geleneğe riayetle adaleti sağlamakta, haksızlığı önleyip hak edene hakkını teslim etmektedir. Hukuk, devletin koyduğu, toplum düzeni için gerekli kurallar olduğuna, adalet de kötünün cezalandırılması, iyinin mükâfatlandırılması esasına dayandığına göre hukuk her zaman adalet için gereklidir ve adaleti hedeflemeyen hukuk da hak dağıtan kurum değildir. Adalet kavramı insanların toplum içindeki davranışlarıyla ilgili olduğundan, ahlâk ve din kurallarıyla da ilişkilidir. Hukukî anlamın dışında ahlâkî açıdan adalet ise herkese, kanun ve gelenek tarafından belirlenmiş olmasa da, hak ettiğinin verilmesidir.[2] Adalet eşitlik değildir ve eşitlikten çok daha geniş bir kapsama sahiptir. Kanun karşısında insanların eşit olması, hiç kimsenin kayrılmaması içindir, ancak herkesi eşit hale getirmek adaletin sağlanacağı anlamına gelmemektedir.

Din, insanı muhatap almaktadır ve insanın mutluluğu için vardır. Mutluluk ise adaletin sağlanması ile mümkün olur. Bu sebepledir ki dinde aslolan adaletin tesisidir. İlâhî dini insanlara tebliğ eden peygamberlerin hepsi haksızlığa karşı direnmiş, zulme ve zalimlere karşı çıkmış, zayıfın güçlü tarafından ezilmemesi için uğraşmış, adaletin tesisi yolunda mücadele etmiştir. Genelde bütün dinlerde, özelde ise kaynağı ilâhî vahiy olan dinlerde hedef, adaletin sağlanmasıdır. Tevrat'a göre Allah, Adem ile Havva'yı yaratmış ve onlara "Verimli olun, çoğalın, yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun" demiş,[3] dolayısıyla insanı, bütün diğer varlıklara adaletle davransın diye halife seçip görevlendirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'e göre de insan halife olarak yaratılmış,[4] emrine musahhar kılınan bütün varlıkları ilâhî kurallara uygun ve adaletle yönetmekle görevlendirilmiştir.[5]

Tevrat'a göre ilk ata Hz. Adem'den on nesil sonra gelen Hz. Nuh da "sadık adamdı, çağdaşları arasında kâmil biriydi, Tanrı yolunda yürüdü ve Rabbin gözünde lütuf bulmuştu"[6] Hz. Nuh'a da Tanrı "Verimli olup çoğalın, yeryüzünü doldurun. Yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümü sizden korkup ürkecek. Yeryüzündeki bütün canlılar, denizdeki bütün balıklar sizin yönetiminize verilmiştir. Kanınız dökülürse hakkınızı kesinlikle arayacağım. Her hayvandan hesabını soracağım. Her insandan, kardeşinin canına kıyan herkesten hakkını arayacağım. Kim insan kanı dökerse, kendi kanı da insan tarafından dökülecektir. Çünkü Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Verimli olun, çoğalın, yeryüzünde üreyin, artın" demektedir.[7] Nuh kanunları da denilen ve Tanrı'nın Hz. Nuh'a emrettiği temel kurallar arasında "Âdil bir yargı sistemi oluşturmak ve ona uyulmasını sağlamak" emri de vardır[8] ve Hz. Nuh'a verilen kurallar Müslümanlar için de geçerlidir.[9]

Yine Tevrat'a göre Tanrı, Hz. İbrahim hakkında "Doğru ve âdil olanı yaparak yolumda yürümeyi oğullarına ve soyuna buyursun diye İbrahim'i seçtim" demektedir.[10] Bu örneklerde görüldüğü gibi adaletle davranma bütün peygamberlerin tebliğ ettiği ilâhî mesajda yer almaktadır.

Yahudilik'te Adalet Kavramı

Her ne kadar Hz. Musa tebliğ ettiği dine Yahudilik dememişse de, Hz. Musa'nın kavmi olan İsrailoğulları'nın benimsediği inanca, Hz. Musa'dan asırlarca sonra "Yahudilerin dini" anlamında Yahudilik denilmiştir ve Tevrat, bu dinin temelini teşkil etmektedir. Dolayısıyla Yahudilik'teki her hangi bir konu ele alınırken öncelikle Tevrat'a bakmak gerekmektedir.

Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta adalet kavramı, İbranice Tsedaka sözcüğü ile karşılanmaktadır. Bu kelime, Türkçedeki "hayırseverlik" sözcüğü gibi "fakirlere, ihtiyaçlılara veya diğer değerli amaçlar için para vermek ve yardımda bulunmak" anlamına gelmekle birlikte kök olarak İbranice'de "adalet ve doğruluk" anlamındadır.[11] Yahudi Kutsal Kitabında aynı zamanda hem adalet hem de doğruluk anlamlarında kullanılmaktadır.

Yahudilik'te adalet kavramı Tanrı ve insanlar olmak üzere iki açıdan ele alınabilir. Yahudilik'te adalet her şeyden önce Tanrı'nın sıfatıdır. Tanah'a göre Allah âdil bir hâkimdir.[12] Onun adaleti ulu dağlar gibidir,[13] Onun adaleti ebedi adalettir ve şeriatı hakikattir.[14] Adaleti ebediyyen duracaktır.[15] Rab doğru ve âdildir, adaleti sever.[16]

Tanrı yarattıklarına karşı âdildir, asla zulmetmez, yaptığı ahdi bozmaz. Adaleti gereği suçluları cezalandırır. Adaleti gereği sadece İsrail'in düşmanlarını değil, İsrail'deki suçluları da cezalandırmaktadır. Âdil olan Tanrı adaletle davranmayı istemektedir. O şöyle demektedir: "Kötülük için çokluğun peşinde olmayacaksın ve bir davada adaleti bozmak için çokluğun ardınca saparak söylemeyeceksin ve fakiri davasında kayırmayacaksın, Yoksula karşı adaleti saptırmayacaksın". [17] "Hükümde haksızlık etmeyeceksiniz; yoksula ayrıcalık gös-

termeyecek, güçlüyü kayırmayacaksın ve komşuna adaletle hükmedeceksin... Kardeşine yüreğinden nefret beslemeyeceksin; komşun günah işlerse onu uyaracaksın, yoksa sen de günah işlemiş olursun. Öç almayacaksın ve kavminin oğullarına kin tutmayacaksın ve komşunu kendin gibi seveceksin".[18] "Âdil ve doğru olanı koruyup yerine getirin. Çünkü doğruluğum gelmek, adaletim görünmek üzeredir.[19] "Sen yaşayasın ve Allah'ın, Rabbin sana vermekte olduğu diyarı miras olarak alasın diye adaletin, yalnızca adaletin ardınca yürüyeceksin".[20]

Tevrat'a göre adalet gerçekleştirilirken haksızlık yapılmamalı, önce şikâyetin mahiyeti incelenmeli, bu yapılmadan ceza verilmemelidir. Bu husus Tevrat'ta şu şekilde ifade edilmektedir: "Ve Rab dedi: Sodom ve Gomorra'nın feryadı büyük ve onların günahı çok ağır olduğu için, şimdi ineceğim ve bana gelen feryadına göre tamamen yaptılar mı göreceğim ve yapmadılarsa bileceğim". [21] Tanrı daha sonra meleklerini gönderir ve şehir halkı helak edilir.[22]

Adaletin eksiksiz uygulanması, Talmud'un pek çok öğretisi ile ortaya konmuştur. Mesela Rabbi Şimeon ben Gamaliel şöyle demektedir: Kâinat üç temel üzerine kuruludur ki bunlar da adalet (din), hakikat ve barıştır. Kutsal Kitapta adalet, insanlığın ve Tanrı ile uyum içinde yaşamanın ön şartı olarak vaz' edilmiştir. Adalet (din), mahkemedeki (beth din) hâkim (dayan) tarafından gerçekleştirilmektedir.

Yahudilik'te adaletin iki farklı boyutu vardır ki biri adaletin kesin olarak uygulanması, diğeri ise merhamet boyutudur. Rabbanî literatür Tanrı'nın, Elohim adıyla ifade edilen adaleti ile Yahve adıyla ifade edilen merhameti arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. İlâhî adalet doktrininin tabii sonucu mükâfat ve cezaya inanmaktır. Ancak adaletin tahakkukunda nihai hedef cezalandırmak değil, nasıl ki Tanrı son ana kadar günahkârın tövbesini bekliyorsa, suçluyu yeniden topluma kazandırmaktır. Bu durumda Tanrı, insanlara yönelttiği yasalarına tam bağımlılık talep ederken; sadece yasalarına göre karar vermez, insanoğlunun zaaflarını dikkate alır. Aksi halde herkesin cezalandırılması gerekecektir. Adalet ve merhametin kaynaşması, Kutsal Kitap'ta sıkça karşılaşılan bir olgudur. Nitekim Tanrı, Hz. İbrahim'in yakarışlarına kulak vererek, cüzî sayıda dürüst insan bulunduğu takdirde bile; yok etmeye karar verdiği Sodom ve Gomorâ kentlerini bağışlayabileceğini bildirir.[23] Aynı şekilde Tanrı, Yahudi halkını altın buzağıya taptıkları gerekçesiyle yok etmeye karar verince, Hz. Musa'nın çağrısına kulak verir.[24] Yahudi dini dualarında Tanrı'nın yüce yargıçlığına sıkça değinilir. Günlük üç ibadette yer alan Amida'da Tanrı'nın "merhametli ve adaleti seven hükümdar" olduğu yer alır.

İnsanoğlunun, Tanrı'nın erdemlerini taklit etmesi gerektiği ilkesine istinaden, insanlar da merhametle bezenmiş adaleti sergilemekle yükümlüdürler. Hz. Musa halkına: "Adaleti, yalnızca adaleti izleyeceksiniz." demiş,[25] din bilgeleri de dünyanın "gerçek, adalet ve barış tarafından korunduğu" mesajını dile getirmişlerdir.[26]

Adalet kavramı insanlar için kullanıldığında hakkaniyet ve dürüstlük kurallarına riayet ile İlâhî emirlere uymak anlamlarına gelmektedir. Eski Ahit'te "Ey İnsanlar! Rab iyi olanı size bildirdi; âdil davranmanızdan, sadakati sevmenizden ve alçakgönüllülükle yolunda yürümenizden başka Tanrınız Rab sizden ne istedi?" denilerek[27] adaletli olmak hem emredilmekte hem de teşvik edilmektedir.

Adalet arzusu sosyal refahın temeli ve Kutsal Kitap hukukunun temel ilkesidir. "Yaşamak ve Tanrı'nız Rabbin size vereceği ülkeyi miras almak için adaletin, yalnız adaletin ardınca gidin"[28] ifadesi hukukî temeli, "Ama her şeye rağmen Rab adaletinden ötürü yüceltilecek"[29] ifadesi de ahlâki temeli açıklamaktadır.[30]

Yahudilerin bekledikleri Mesih'in bir özelliği de adaleti tesistir. Eski Ahit'te Mesih, "Fakirlere adaletle hükmedecek, memleketin fakirleri için doğrulukla karar verecek, dünyaya ağzının değneği ile vuracak ve kötüyü dudaklarının soluğu ile öldürecek ve belinin kuşağı adalet ve kalçalarının kuşağı sadakat olacak" (İşaya 11/4-5) diye nitelenmektedir.

Yahudi Kutsal Kitabında adalet ile ilgili bu kuralların yanında insanların, Yahudi olanlar ve diğerleri olarak ikiye ayrılması, Yahudi olmayanlarla ilgili farklı hüküm ve uygulamaların olması da kitabî ve tarihî bir gerçektir.[31]

Yahudi ilâhîyatında "İlâhî Adâlet"in tanımı önemli bir meseledir. Niçin iyi ve masum insanın ıstırap çektiği ve kötü insanın rahat bir hayat sürdüğü konusu hem Mezmurlar'da[32] hem de Eyüp bölümünde ele alınmaktadır.[33] Yahudilik bu dünya hayatında iyilerin sıkıntı çekmesi ve kötülerin rahat etmesi konusunu, ilâhî hikmet ve adaletin, beşer idrakini aşar nitelikte olmasıyla açıklamaktadır. Mezmurlarda bu, "Budala adam bilmez ve ahmak şunu anlamaz. Kötülerin ot gibi bitmesi ve hep fesat işleyenlerin çiçeklenmesi onların ebediyyen helak olmaları içindir"[34] şeklinde yorumlanmaktadır. Yahudi tarihinin muhtelif dönemlerinde özellikle Mabed'in birinci ve ikinci yıkılışı, Engizisyon, Yahudilerin İspanya'dan ve Portekiz'den kovulmaları, 1648-1649 Ukrayna Katliamları, Nazi katliamı İlâhî adalet konusunu gündeme getirmiştir.

Nuh kanunları da denilen ve Tanrı'nın Hz. Nuh'a emrettiği temel kurallar arasında "Âdil bir yargı sistemi oluşturmak ve ona uyulmasını sağlamak" emri de vardır ve Hz. Nuh'a verilen kurallar Müslümanlar için de geçerlidir.

Hıristiyanlıkta Adalet Kavramı

Hıristiyanlıkta da adalet hem Tanrının bir sıfatıdır hem de Tanrı-evren ve insan-evren ilişkisinde esastır. Geniş anlamda adalet, Tanrının adaletini taklit ve Onun şeriatına uygun davranış olduğundan, Hıristiyan Kutsal Kitabı Yeni Ahit'te de adalet, Yahudi Kutsal Kitabı Eski Ahit'tekine benzemektedir. Buna göre âdil ve dürüst olmak, Tanrı'nın iradesine uygun hareket etmek, hayat tarzıyla Tanrı'nın rızasını kazanmak demektir.

"Tanrı'nın adaleti" ifadesi Yeni Ahit'te sadece Saint Paul'un Romalılara mektubunda geçmektedir.[35] İncillere göre Hz. İsa " Görünüşe göre yargılamayın, yargınız âdil olsun", [36] "Ey âdil Baba! Dünya seni bilmedi ben ise seni bildim, bunlar da beni senin gönderdiğini bildiler",[37] "Ne mutlu doğruluğa (adalete) acıkıp susayanlara. Çünkü onlar doyurulacaklar. Ne mutlu doğruluk (adalet) uğruna zulüm görenlere. Çünkü göklerin egemenliği onlarındır" demektedir.[38]

Saint Paul'e göre âdil Tanrı, Mesih aracılığıyla insanlara adaletini vermiştir. Tanrı'nın verdiği bu nimete karşı insanın görevi merhametle kendini gösteren imandır ki bu da en üstün ahlâki değerdir.[39] Paul'e göre aklanma ancak İsa Mesih'e tabi olmakla mümkündür.[40]

Tanrı'nın adaleti, doğruluğu ve aklaması çoğu zaman ayrı kavramlar olarak ele alınır. Hâlbuki doğruluk, adalet ve aklama kavramları Kutsal Kitap'ta çoğu kez eşanlamlı olarak veya birbirini tamamlar biçimde kullanılmaktadır: " Ama şimdi şeriattan bağımsız olarak Tanrı'nın insanı nasıl aklayacağı açıklandı. Şeriat ve peygamberler buna tanıklık ediyor. Tanrı insanları İsa Mesih'e olan imanlarıyla aklar. Bunu iman eden herkes için yapar. Hiç ayırım yoktur. Çünkü herkes günah işledi ve Tanrı'nın yüceliğinden yoksun kaldı. İnsanlar İsa Mesih'te olan kurtuluşla Tanrı'nın lütfuyla, karşılıksız olarak aklanırlar. Tanrı Mesih'i, kanıyla günahları bağışlatan ve iman-

On Emir Tabletleri

la benimsenen kurban olarak sundu. Böylece adaletini gösterdi. Çünkü sabredip daha önce işlenmiş günahları cezasız bıraktı. Bunu, âdil kalmak ve İsa'ya iman edeni aklamak için şimdiki zamanda kendi adaletini göstermek amacıyla yaptı".[41]

Hıristiyan teolojisine göre Eski Ahit döneminde Tanrı, insanın ihtiyacı olan hususları, insana ilişkin vaadlerini, karşılıklı yükümlülükleri ahit yaparak bildirmiştir. Bu çerçevede Adem'le, Nuh ile, İbrahim ile, Musa ile ve diğer Benî İsrâîl peygamberleri ile çeşitli ahitler yapılmış, ilâhî adaletin gerçekleşmesi ve haksızlığın önlenmesi için gerekli şartlar belirtilmiştir.

Hıristiyan inancına göre Yeni Ahit döneminde adalet, doğruluk ve aklanma kavramlarının temeli Tanrı'nın, Mesih'e iman edenleri "bağışlanmış ve kabul edilmiş" ilan etmesine dayanmaktadır. Artık kurtuluş şeriat kurallarına uymakla değil, İsa Mesih'i kabul edip yolundan yürümekle mümkündür.

Hıristiyan teolojisine göre adalet, merhametle iç içedir hatta merhamet ön plandadır. Affedicilik, sevgi ve hoşgörü esastır. Hz. İsa, Yahudilik'te ön planda olan cezalandırma yerine affetmeyi, Yahudilik'te ihmal edilen, ötekine karşı hoşgörülü olmayı öne çıkarmaktadır. Dağ vaazı buna örnektir: "Sen komşunu sevecek ve düşmanından nefret edeceksin denildiğini işittiniz fakat ben size derim: Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenler için dua edin ki göklerdeki Babanızın oğulları olasınız; zira o güneşini kötülerin ve iyilerin üzerine doğdurur ve salih olanlar ile olmayanların üzerine yağmur yağdırır"[42] ifadeleri bunu göstermektedir. "Göz yerine göz, diş yerine diş denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Kötüye karşı koyma ve senin sağ yanağına vurana ötekini de çevir. Ve eğer biri seninle mahkemeye gidip senin gömleğini almak isterse ona abanı da ver"[43] sözleri Yahudilikte adaletin gerçekleşme yollarından biri olan kısas uygulamasına karşı af ve hoşgörüyü ön plana çıkarmaktadır. Fakat ne yazık ki Hıristiyanlık tarihi bunun tam aksini göstermektedir. ■

D İ P N O T L A R

1. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Ankara 1988, I, 13.
2. Vocabulaire de Theologie Biblique, Paris 1962, s. 514.
3. Tevrat, Tekvin 1/28.
4. Bakara, 2/30
5. Nisâ 4/58; Hac, 22/65; Lokman 31/20; Câsiye, 45/13; Şûrâ 42/15; Mâide, 5/8; En'âm, 5/152;
6. Tevrat, Tekvin 6/8-9.
7. Tevrat, Tekvin 9/17.
8. Talmud, Sanhedrin 56a.
9. Şûrâ 42/13.
10. Tevrat,Tekvin 18/19.
11. Dictionnaire Encyclopedique du Judaisme, Paris 1993, s. 213.
12. Mezmur 7/11
13. Mezmur 36/6-7; 71/19.
14. Mezmur 119/142, 160.
15. İşaya 51/8.
16. Tevrat, Tesniye 32/4; Mezmur 11/5-7; Ezra 9/15.
17. Tevrat, Çıkış 23/2,6.
18. Tevrat, Levililer 19/15-18.
19. İşaya 56/1; Yeremya 22/3;
20. Tevrat, Tesniye 16/20.
21. Tevrat, Tekvin 18/20-21.
22. Tevrat, Tekvin 19/1-28.
23. Tevrat, Tekvin 18/22-32
24. Tevrat, Çıkış 32/7-14.
25. Tevrat, Tesniye 16/20.
26. Mişna, Avot, 1:18.
27. Eski Ahit, Mika 6/8.
28. Tevrat, Tesniye 16/20.
29. Eski Ahit, İşaya 5/16.
30. The Oxford Dictionary of the Jewish Religion, New York 1997, s. 385-386.
31. Baki Adam, Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler, İstanbul 2002, s. 24-25; Hamza Üzüm, Tevrat ve Talmud'a Göre Yahudi Olmayanların Statüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
32. Mezmur 92/6-7.
33. Kitabı Mukaddes, Eyüp Kitabı.
34. Mezmur 92/6-7.
35. Yeni Ahit, Romalılara Mektup 1/17; 3/5, 21, 25; 10/3.
36. Yuhanna 7/24.
37. Yuhanna 17/25.
38. Matta İncili, 5/6, 10.
39. Ph. Delhaye, "Justice", Catholicisme, Paris 1967,VI, 1290.
40. H. Lesetre, "Justice", Dictionnaire de la Bible, Paris 1912, III, 1876.
41. Yeni Ahit Romalılara Mektup 3/21-26.
42. Matta İncili, 5/43-45.
43. Matta İncili 5/38-40.